

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Muusikaosakond

muusika õppekava

Eliise Selisaar

ÜLEVAADE LAULUMÄNGUDEST RAPLA KIHELKONNAS

Seminaritöö

Juhendaja: Kadri Steinbach

TÜ VKA muusikaosakonna programmijuht

Kaitsmisele lubatud..... (juhendaja allkiri)

Viljandi

2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. LAULUMÄNGUD KUI NÄHTUS	5
1.1 Laulumängude liigitusest ja vormist	6
1.2 Laulumängude kogumisest ja kajastustest	7
2. RAPLA KIHELKOND	10
3. LAULUMÄNGUDE JA MUUDE PÄRIMUSLIKE MATERJALIDE KOGUMISEST RAPLA KIHELKONNA ALADEL	11
4. UURIMISMEETOD	13
5. ANALÜÜS	14
5.1. Vanemasse ajalisse kihistusse kuuluvad laulumängud	14
5.1. Siirdevormilisse ajalisse kihistusse kuuluvad laulumängud	17
5.3. Uuemasse ajalisse kihistusse kuuluvad laulumängud	22
6. ARUTELU JA JÄRELDUSED	24
KOKKUVÕTE	26
KASUTATUD KIRJANDUS	27
SUMMARY	29
LISAD	31

SISSEJUHATUS

Laulumängud on üks põnevamaid nähtusi meie rahvaloomingus, need on võimaldanud rakendada fantaasiat, mängulisust ja loominguilisust nii noortel kui vanadel (Mirov, 1998:15). Mängudes võib leida viiteid muistsetele uskumustele, samuti igapäeva toimetustele (Roose, 2003: 87). Olles piisavalt universaalsed ja lihtsad, haaravad laulumängud kogu seltskonda nõnda, et keegi ei tarvitse jääda kõrvale. Laulumängudes on põimunud mitmed erinevad komponendid: laul ja sõnad, tantsuline liikumine, kahekõne, improvisatsioon, draamaelemendid ning isegi sportlik tegevus (Mirov, 1998:15). Lisaks kätkevad nad endas inimese uskumusi ja suhtumist ümbritsevasse maailma (Roose, 2003:87).

Laulumänge hõlmavaid kogumikke on Eestis ilmunud erinevaid ning viimastelgi aastatel on sellel teemal trükivalgust näinud mitmed uued raamatud ning uurimustööd. Laulumängude praktiliseks kasutamiseks ja õpetamiseks suunitletud väljaanded on näiteks Herbert Tampere koostatud kogumik “Eesti rahvalaule viisidega III” (Tampere, 1958) ning Ingrid Rütli kogumikud “Eesti uuemad laulumängud” I ja II (Rütli, 1980,1983). Uuematest võiks välja tuua Janne Suitsu poolt kokku pandud kogumikud “Pärimuslikud laulumängud lastele” I ja II (Suits, 2014,2018), Meelika Hainsoo laulumängude teemalisest magistritööst välja kasvanud kogumiku “Õnnõkõn siin tsõõrin olla” (Hainsoo, 2018) ning Ruth Mirovi vanemid laulumänge käsitleva väljaande “Regivärsilise ekspositsioonilauluga voormängud” (Mirov, 1998). Samuti sisaldavad laulumänge ning juhatusi nende õpetamiseks Celia Roose “Kooli folkloori kogumik” (Roose, 2003), Janika Orase poolt koostatud kogumik “Muhu laulud” (Oras, 1991), Mall Hiimäe “Virumaa vanad lastemängud” (Hiimäe, 2012) ning mitmed veebipõhised Eesti Kirjandusmuuseumi poolt digitaliseeritud või kokku pandud antoloogiate kataloogid.

Kui ma pärimuslaulu õpingute käigus esimest korda laulumängude teemaga tutvust tegin, püüdsin leida näiteid eelkõige oma kodukandist, Rapla kihelkonnast. Sealjuures pidin aga tõdema, et puudu on ühtsest kogumikust, mis keskenduks just mainitud piirkonna laulumängudele või pärimuslauludele.

Ülalmainitud probleemist tulenevalt ongi käesoleva töö eesmärk selgitada välja, kui palju on Rapla kihelkonnast laulumänge kogutud. Ühtlasi loodan saada ülevaate ka sellest, millisesse ajalisest kihistusest need mängud kuuluvad, kuidas neid mängiti ja kust laulumängud Rapla kihelkonna aladele on jõudnud.

Sarnasel viisil ühe piirkonna põhist laulumängude uurimust on teinud Meelika Hainsoo, kes avaldas Vana-Võromaa laulumänge hõlmava kogumiku “Õnnõkõn siin tsõõrin olla” (Hainsoo, 2018). Hainsoo käsitleb oma raamatus nii uuemaid kui vanemaid laulumänge ning lisab ka terviklikud mängukirjeldused.

Peamiseks allikaks Rapla kihelkonna laulumängude kaardistamisel saavad tõenäoliselt Ingrid Rüütli kogumikud “Eesti uuemad laulumängud” I ja II, nende puhul on tegemist kahe seni mahukaima laulumänge hõlmava väljaandega (Rüütel, 1980, 1983). Samuti plaanin kasutada veebipõhiseid allikaid nagu Eesti Kirjandusmuuseumi Regilauluandmebaas ning sama muuseumi kogusid kajastav virtuaalne andmebaas kivike.kirmus.ee. Kavatsen külastada ka Eesti Rahvaluule Arhiivi Tartus, et heita pilk veel digitaliseerimata laulumänge puudutavatele materjalidele. Kogutud laulumänge tahan analüüsida analoogselt Ruth Mirovi meetodile, tuginedes tema raamatule “Regivärsilise ekspositsioonilauluga voormängud” (Mirov, 1998).

1. LAULUMÄNGUD KUI NÄHTUS

Laulumängude algne funktsioon oli tõenäoliselt seotud rituaalsete ning sigivusmaagiliste mõjutustaatlustega, kuuludes seega pigem täiskasvanute maailma (Roose, 2003: 87). Nähtuse täpset tekkeaega on võimatu paikka panna, see on vormunud mitmete sajandite jooksul. Liikumisvormides ning temaatikas leidub viiteid sugukondliku korra aegadele. Küll aga võib regivärsilise struktuuri järgi oletada, et vanemate laulumängude kuldaeg jäi feodalismi-ajastu algusesse (Tampere, 1958:8).

Vanimad ülestähendused laulumängudest pärinevad XVII sajandi lõpust, tollaseddokumendid kõnelevad talvistest mängutubadest. Sellised kooskäimised olid seotud agraarkalendri tähtpäevade, perekondlike sündmuste või ühiste tööõhtutega. Osa võtsid neist eelkõige noored, kellel oli suurem vajadus seltskondlikuks suhtlemiseks, lõbutsemiseks, mängimiseks ja tantsimiseks. Rootsi riigivõimu ajal püüti niisugust õhtute pidamist keelustada, laulumängude mängimist peeti ebamoraalseks ning paganlikuks ajaviiteks. Sellest hoolimata korraldati mänguõhtuid salaja edasi XIX sajandi keskpaigani. Nähtuse tegelik hääbumine oli seotud linnastumise ning tööstuse arenguga, säilides kauem isoleeritumates paikades (Tampere, 1958:8). Kadudes küll täiskasvanute repertuaarist, jäid vanad laulumängud lihtsustatud kujul püsima laste keskel. Seetõttu lisandus temaatikas kasvatuslik ja õpetav külge (Roose, 2003: 87).

Eelkõige mängiti laulumänge kalendriliste ja perekondlike tavanditega seonduvalt, olles algset kasutusel kui otsene abinõu, millega mõjutada loodust ja ühiskondlikke nähtusi. Sellises funktsioonis kasutatud mängud sisaldasid draama-elemente, esitasid tegevuse ning sõnalise dialoogi läbi mingit sündmust, näiteks pulmatseremooniatel või mardi- ja kadrisandiks käimisel. Alati olid kindlaks määratud tegevused ja peamised tegelased, samuti aja jooksul välja kujunenud repliigid, vaatamata sellele

oli mäng ise alati vaba, improviseerimist toetav ja osalejatele lõbu valmistav (Tampere, 1958:7).

Mängimist harrastati väga erinevates tingimustes, millest tulenes sisuline ja vormiline mitmekesisus. Lihtsakoelisemad mängud võisid kujutada mõne töö imitatsiooni, sõnalises osas oli elemente töölauludest. Sellistest töömängudest võisid edasi areneda muud sündmused, jättes esialgse imitatsiooni pelgalt sissejuhatuseks. Keerukamate struktuuridega mängudes võis leida aga terveid kompositsioone erinevatest tööprotsessidest, liidetuna veel korduvate lauluosade, kindlate liikumisfiguuride ning tantsuga (Tampere, 1958:12-13).

Aasta lõikes harrastati laulumängude mängimist pigem külmal ajal, sügiseste välitööde lõppemisest kuni kevad-talveni (Tampere, 1958:8). Mängimine aitas ühiseid talviseid tööõhtuid lõbusamaks muuta, samuti pühade tähistamist sisustada. (Roose 2003: 87). Ka suvisel ajal mängiti kiigel ja jaanitule ääres. Vabas looduses sai korraldada suuremat tegevusvälja nõudvaid mänge. (Tampere 1958:8-12).

1.1 Laulumängude liigitusest ja vormist

Lulumängudeks saab nimetada kõiki mänge, mille tegevus on seotud lauluga. Lähtudes laulu stiilist, jaotuvad meie rahvatraditsioonis sellised mängud laias laastus kahte rühma: **vanemad laulumängud** ja **uuemad laulumängud** (Mirov, 1998:15). Vanemad laulumängud on regivärsilised, 1-2 realised, kitsa heliulatusega ning retsitatiivse viisiga (Rüütel, 1980: 21), sisaldavad tihti draamaelemente, teemaks igapäevased tööd ja toimetused. Mängud sisaldavad ka lihtsamaid liikumiskomplekse. Uuemad laulumängud on seevastu lõppriimilised, esinevad salmid ja refrään. Sisu on tihtilugu naaberrahvastelt laenatud, samas esineb ka algupäraseid laule. Teemad puudutavad eelkõige romantilisi suhteid. Mäng toimub tavaliselt ringis või viirgudes. Esineb nii dramaatiliselt laulu sisu etendamist kui vahetantse. Laulumängu, kus ringi keskel korda mööda reilenderit, polkat või valssi tantsitakse nimetatakse vahetantsuga ringmänguks (Suits, 2018:10).

Tegelikkuses pole mängumaterjal aga nii selgelt piiritletav, esineb ka igasuguseid segavorme (Mirov, 1998:15). Vanema ja uuema liigituse vahele jääb ka **siirdevormilise laulumängu** mõiste, mis tekkis üleminekul ühelt vormilt teisele. Siirdevormilised laulumängud sisaldavad elemente nii uuemast kui vanemast laulumängu tüübist, eksisteerides nendega paralleelselt. Teemaatikanähtused tõusevad igapäevatööde kõrval esile ka kosjamotiivid. Kuna siirdevormilised laulumängud levisid

ajal kui regilaule veel lauldi, olid mõned mänguvormid vahel ka regivärsilise tekstiga (Rüütel, 1980: 21)

Lisaks vanusele saab laulumänge jaotada ka sisust ja **liikumisvormist** lähtuvalt. Vooris liikumine, on üks vanimaid liikumisjooniseid, kus mängijad on ühekaupa vooris. See vorm sisaldab tihti dialoogielemente või sportlikku jõukatsumist. Teine väga levinud liikumisvorm on sõõr- või ringmäng. Enamjaolt etendatakse ringi sees mingi lugu, ringisolijad laulavad ja jälgivad toimuvat, mängu lõppu võib vahel lisanduda ka puänt. Uuemate laulumängude puhul on levinud vahelduvate paarilistega vahetants ringi keskel. Selliseid vorme nimetatakse vahetantsuga ringmängudeks. Viirumängudes liigutakse vastastikuse paari või viiruga kokku ja lahku, sealjuures võivad viirud ka kasvada ja kahaneda. Viirgudes liikumine on omasem siirdevormilistele ja uuematele laulumängudele. Eraldi rühmana saab käsitleda veel mängu, kus antakse istuvas või seisvas ringis ja kai viirus edasi esemeid (Suits, 2014). Samuti eristatakse pandikorjamise mängu, kus mängijad liiguvad ringis, laulu lõppedes nimetatakse kellegi nimi, kes peab pandi andma (Rüütel, 1980: 22). Ka on laulumängudega seotud liisusalmid, neid lugedes on võimalik välja selgitada laulumängude tegelasi (Suits, 2014).

1.2 Laulumängude kogumisest ja kajastustest

Esimesed teated laulumängudest ja nendega seotud tavadest pärinevad 17. ja 18. sajandi dokumentidest seonduvalt nõiaprotsesside või tolleaegse kiriku ja riigi poolt kõlvatuseks tembeldatud juhtumitega. Üks esimesi trükitud materjale, kus mängu kui rahvaloomingut juba veidi süvenenumalt käsitleti on F. J. Wiedemanni teos “Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten”, milles on mängudele pühendatud terve peatükk koos kümne tekstinäitega (Mirov, 1998:16,19).

19. sajandil, rahvusliku ärkamise ajal ilmus trükisõnas eestlaste minevikukommete, uskumuste ja ka mõningate laulumängude kirjeldusi. Esmalt avaldati mõned laulumänge käsitlevad artiklid. 1924. aastal andis aga Eesti esimene kõrgharidusega võimlemisõpetaja Anna Raudkats välja mängude käsiraamatu I köite, mis sisaldas kirjeldusi ning tutvustas laulumängude teooriat ja ajalugu. Raudkats korraldas ka ise 1923. aastal koos soome noore muusikateadlase A. O. Väisaneniga kogumismatku Setomaale (Mirov, 1998:25,26).

Olles muude pärimuslaulude kõrval siiski üsna väikesearvuline kategooria, polnud 1927. aastal asutatud Eesti Rahvaluule Arhiivis laulumänge eraldi nähtusena t isegi välja toodud. Olukorra parandamiseks korraldas arhiiv 1934. aastal väga eduka mängude kogumisevõistluse.

Laulumängud old seega tõusnud huviorbiiti ning alustati nende uurimist vormitüüpide alusel. Tähelepanuväärne oli ka mängude käsitlemine draamateostena ning improvisatsiooni olulisuse rõhutamine (Mirov, 1998:29).

Eesti Vabariigi okupeerimine ning sõjaperiood põhjustas uurimises ja kogumises mõningase pausi. Esimesed põhjalikumad sõjajärgsed laulumänge käsitlevad kogumikud on kolmas köide H. Tampere viieköitelisest sarjast “Eesti rahvalaule viisidega” ning antoloogia “Eesti Rahvalaulud” laulumängude osa. Samut käsitles kogu meie laulumängude repertuaari Rutt Mirov oma venekeelses eesti rahvaluule ülevaates. Siiski kajastati enim just vanemaid laulumänge, millele olid omased regilaulu tunnused. Herbert Tampere hilisemates väljaannetes “Vana kannel” III ja “Vana kannel” IV on samas vanemate laulumängude kõrval ka uuemate joontega laulumänge (Mirov, 1998:30).

Seni kõige ulatuslikumad uuemaid laulumänge kajastavad kogumikud on Ingrid Rütli “Eesti uuemad laulumängud I ja II” (Rütel, 1980, 1983). Samas oli uuemaid rahvalaule ja laulumänge avaldatud 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse populaarsetes laulikutes, neis oli küll tihti segamini nii rahvalaule, koostaja omaloomingut, tõlkeid kui mugandus, kusjuures laulude päritolu ja allikad olid sageli mainimata. Levis ka tendents pakkuda omaloomingut rahvalaulu sildi all, seega on tagantjärele üsna keeruline kindlaks teha, kas laul on läinud rahvasuust trükki või vastupidi. Kuna kirjanduslike tekstide mõju uuemale rahvalaulule oli väga suur, tekkis ka palju segavorme. Laulikust pärinev tekst võis rahvasuus seostuda mõne rahvaviisiga, varieeruda ja vaheosa liitumisel ringmänguna käibele minna. Ka ehtsad rahvalaulud olid laulikutes tihti ümber sõnastatud, jõudes väljaannete kaudu muudetud kujul taas rahva sekka. Tekkinud situatsioonis oli autentseid uuemaid rahvalaule ja laulumänge väga keeruline kõigest muust eristada. Ingrid Rütel tegi ära suure töö, selgitades välja rahvasuus levinud laulumängude esmased trükiallikad, analüüsides laulikute koostamise printsiipe ning konkreetsete laulude levikut ja varieerumist (Rütel, 1983:10).

Nagu ülalkirjutatu põhjal selgus on laulumängud rahvapärимuse kogumise käigus olnud pigem vaeslapse rollis, eraldi tähelepanu hakati neile pöörama suhteliselt hilja. Rapla kihelkonnas on kogumistöid tehtud pigem vähe, ülestähenduste leidmine laulumängudest on seetõttu veelgi haruldasem. Kuna laulumängud koosnevad mitmetest komponentidest on ka nende terviklikke

kirjeldusi raske leida. Samuti ei pruugi uuemad variandid olla enam rahvapärase algupäraga. Seda kõike arvesse võttes, tuleb käesoleva töö raames suure tõenäosusega teha omajagu oletusi kogutud laulumängude sisu ja päritolu kohta.

2. RAPLA KIHELKOND

Ajalooline Rapla kihelkond asub tänapäevase Rapla maakonna keskmes ning hõlmab praeguse Rapla, Kehtna, Raikküla ja Järvakandi valla osi (Rapla kihelkond). Kihelkonna pindala on 669 ruutkilomeetrit ning naabriteks on Hageri, Juuru, Vändra, Pärnu-Jaagupi, Märjamaa ja Nissi kihelkonnad (Kulagina 2011:185). Piirkonda jäävad muistsed kaubateed, samuti tänapäevased liikluskoridorid. Rapla kihelkonna loodus on mitmekesine, leidub paeplatoosid, suuri rabamassiive ja metsaalasid, samuti saavad piirkonnast alguse mitu jõge (Kusmin, 2007:7).

Oletatavasti on Rapla kihelkond eraldunud muistsest Varbola kihelkonnast, mis killustus Nissi, Hageri ja Rapla piirkondadeks. Sissetungijad rajasid muistse Varbola maakonna aladele uued kiriklikud keskused. 13. sajandi lõpuks oli Rapla juba kirikukihelkonna keskus (Kulagina, 2011:186).

Vanimad mõisad Rapla kihelkonnas, ka kirjalikes allikates mainimist leidnud, on Alu mõis (mainitud 1409. a.), Sikeldi mõis (mainitud 1410. a.), Valtu mõis (mainitud 1412. a.) ja Kodila mõis (mainitud 1436. a.). Rapla kihelkond oli üks Harjumaa jõukamaid piirkondi, kuid jäi Lõuna-Eestist siiski maha talude päriseks ostmise ja põllumajanduse arengu kiiruse poolest (Rapla kihelkond, 2003).

1890ndate aastate alguses ühendati Rapla kihelkonna aladesse jäänud Rapla, Alu, Sikeldi, Kuusiku, Valtu, Kodila ja Seli mõisavaldused ning moodustati ühendatud Rapla vald (Kulagina, 2011:250). Tänapäevaks on Raplamaa oma kihelkonna piiridest igati üle kasvanud (Kulagina, 2011:403).

3. LAULUMÄNGUDE JA MUUDE PÄRIMUSLIKE MATERJALIDE KOGUMISEST RAPLA KIHELKONNA ALADEL

Pärimuslike materjalide korjetööd Rapla kihelkonna aladel on olnud väikesemahulised. Ka pärimuslaule, muuhulgas laulumänge on kogutud pigem vähe. Kõige varasem mulle teadaolev laulumäng on kogutud Rapla kihelkonnast aatsal 1888, kogujaks Jaan Uustalo (H III 30).

Eesti Kirjandusmuuseumi digitaalse arhiivi andmetel on ühed esimesed organiseeritud välitööd Rapla kihelkonnas läbi viidud seoses Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvamuusika kogumise projektiga, mille käigus otsiti ja noodistati pärimuslikke pillilugusi. Rapla ümbruses tegeles selle projekti raames kogumisega 1889. aastal Jaak Pajur, kes kirjutas ettevõtmise ajal üles ka ühe laulumängu sõnad (Ekspeditsioonid/Kogumismatkad).

1895. aastal kirjutas koguja Joosep Maksim üles ühe pikima tekstiga laulumängu, mis Rapla kihelkonnast leitud on (H I 7). Piirkonnas teostasid välitöid ka Karl August Baars ja Ants Simm, tänu neile jõudis Soome Kirjanduse Seltsi eesti rahvaluulekogusse 1900. aastal üks tänasenigi hästi tuntud Väravamängu variant (Rüütel, 1980: 49).

Sõnalist vanavara käis ühena esimestest kogumas 1928.aastal Richard Viidebaum. Tema kogumisretkedest on säilinud üks päevikuvormis vihik, milles Viidebaum on kirjutanud jutuajamistest kohalikega. Vihik sisaldab ka ühte laulumängu, mis on kirjutatud üles laste käest Rapla köstrimaja õuel (Ekspeditsioonid/Kogumismatkad). Samal aastal kirjutas ja noteeris ka Aliide Saat Raplas ühe laulumängu.

Juba mahukamal kohapärimuse teemalisel välitööl käis 1930. aasta suvel Emma Tensmann. Temal õnnestus koguda hulgaliselt mälestusi ning lugusi, mille päritolu ulatub tagasi lausa muinasaega ja maalinnadeni (Rahvatraditsioon, Tartu:2019).

Aastatel 1935-1940 pani ka Emilie Poom oma kogumisretkede käigus Rapla kihelkonnas kirja mõned laulumängud (ERA II 283).

Kõige rohkem on Rapla kihelkonnas pärimuslikke materjale korjatud aga Tartu (Riikliku) Ülikooli rahvaluule kateedri välitööde käigus. Esimene külastus sinna toimus 1951. aastal. 1953. aasta välitööde käigus on üles kirjutatud ka mõned regilaulu tekstid ning 1961. aasta käsikirjades leidub uuemaidki rahvalaule. Samalaadseid välitöid korraldas kateeder Rapla kihelkonna aladel veel aastal 1964 (Ekspeditsioonid/Kogumismatkad).

1961. aastal käisid Richard ja Marta Viidalepp muuhulgas ka Rapla rajoonis välitöödel, sellest käigust on säilinud 1 käsikiri ja 122 fotot (Ekspeditsioonid/Kogumismatkad).

1979. aasta teostas kogumistöid Andri Ksenofontov salvestades helifailina Raplast pärit Juuli Loiti esituses ühe laulumängu.

Viimased ulatuslikumad korjetööd toimusid 2004. aastal, tulemusena anti välja raamat “Kolm kihelkonda ja kohapärimust: Kogutud ja kogetud 2004. aastal välitöödel Rapla, Juuru ja Hageri”, koostajaks Jüri Metssalu (Metssalu, 2006).

4. UURIMISMEETOD

Kõige põhjalikuma laulumängude uurimismeetodi on minu hinnangul välja töötanud Ruth Mirov. Tema lähenemisviisi valisin eeskujuks ka oma töö uuriva osa ülesehitamiseks. Mirovi raamatus “Regivärsilise ekspositsioonlauluga voormängud” on esmalt välja toodud uuritava laulumängu näidistekstid koos olemasolevate mängukirjeldustega. Seejärel on Mirov analüüsinud laulumängu tüüpi ja levikuala, teket ja arengut, mängu nimetusi, mängimise aega ja kohta, osavõtjaid, tegelaste nimetusi, teemat ja konflikti ning kompositsiooni ja väljendusvahendeid (Mirov, 1998).

Oma töös analüüsisin kõiki Raplamaa kihelkonna aladelt kogutud laulumänge, millele suutsin jälile jõuda. Kõikide ülestähenduste leidmiseks töötasin esmalt läbi laulumänge sisaldavad väljaanded ning veebipõhised allikad, seejärel külastasin Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi, et tutvuda veel digitaliseerimata säilikutega. Saadud materjale vaatlesin laulumängude tervikstruktuurist lähtuvalt. Sellisel viisil õnnestus mul kokku koguda kolmteist Rapla kihelkonnast talletatud laulumängu.

Oma töö analüüsivas osas tõin sarnaselt Ruth Mirovi meetodile esmalt välja iga laulumängu olemasoleva teksti ja kirjelduse, seejärel kokkuvõtvalt iga laulumängu ajalise kuuluvuse, liikumisvormi ja mängulised elemendid. Samuti analüüsisin laulumängude oletatavat levikuala ja päritolu. Kui laulumängu mängukirjeldus puudus või ei andnud mängu käigust täielikku pilti, selgitasin seda lähtuvalt mõne teise sarnase laulumängu mängukirjeldusest. Kuna laulumängude viisid olid leitud materjalide hulgast üles tähendatud vaid üksikutel juhtudel, jätsin selle aspekti käesoleva töö raames kajastamata ning keskendusin ainult tekstipõhisele analüüsile.

Viimaseks tegin saadud andmetest kokkuvõtte, tuues arvuliselt välja, kui palju laulumänge on mulle teadaolevalt Rapla kihelkonna aladelt kogutud, millisest ajalisest kihistusest neid enim leida võib ning milline liikumisvorm ja mänguline element on olnud kõige levinum. Analüüsin ka seda, missugused naaberpiirkonnad on nende laulumängude põhjal Rapla kihelkonna repertuaari kõige enam mõjutanud.

5. ANALÜÜS

Järgnevalt analüüsin kolmeteist Rapla kihelkonna aladelt kogutud laulumängu, mis on jaotatud ajalise kuuluvuse järgi vanemasse, siirdevormilisse ja uuemasse kihistusse. Lisaks uurin laulumängude liikumisvorme, põhilisi mängulisi elemente ning päritolu. Laulumängude täistekstide ning mängukirjeldustega saab tutvuda käesoleva töö Lisade peatükis.

5.1. Vanemasse ajalisse kihistusse kuuluvad laulumängud

1. Kullimäng

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 1)

Olemasolev mängukirjeldus: Puudub.

Laulumängu ajaline kihistus:

Vanemasse kihistusse kuuluv voormäng (laulus esinevad regilaulule omased jooned, mängus rollide jaotus, dialoog ja sportlik puänt).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on voormänguga. Mängijate voor (kanad ja kukk) liigub ümber ühe mängija (kulli), kes kaevab auku. Laulule järgneb dialoog, kus kukk tahab kullile ühe oma kanadest maha müüa. Mäng lõppeb sportliku puändiga, kus kull üritab vooris olevat viimast kana maha murda, rida ei tohi sealjuures katkeda. Kukk aga kaitseb kanu (Tampere, 1958:443,444).

Levikuala:

“Kullimäng” on üks levinumaid voormänge meie maal, eriti levinud mandri keskosas põhjarannikust lõunapiirini. Kuna laulumängu laulus esineb puhast regivärsistiili, võib järeldada,

et mäng pärineb regivärsitraditsiooni aktiivse käibimise ajast, hiljemalt 17. sajandist (tõenäoliselt aga veelgi varasemast ajast) (Mirov, 1998:158,159).

2. Kuninga mäng + Miks ei mullu tulnud?

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 2)

Olemasolev mängukirjeldus: Puudub.

Laulumängu ajaline kihistus:

Vanemasse kihistusse kuuluv pandikorjamise mäng (laulus esinevad regilaulule omased jooned, mängus rollide jaotus, dialoog ja lõpuks ülesande lahendamine).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on pandikorjamise mänguga. Mängijad liiguvad ringis või läbisegi. Laulu ajal käib kuningas ringi ja korjab pante ning laulu lõppedes saavad mängijad pandid kuninga käest jälle välja lunastada. Lunastamine käib mõistatusülesannete kaudu (Tampere, 1958:64,65).

Levikuala:

Oma temaatika ja regivärsistiililise vormi poolest võib oletada, et “Kuningamäng” pärineb 17. sajandist või veelgi varasemast ajast.

3. Kuninga mäng

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 3)

Olemasolev mängukirjeldus: Puudub.

Laulumängu ajaline kihistus:

Vanemasse kihistusse kuuluv pandikorjamise mäng (laulus esinevad regilaulule omased jooned, mängus rollide jaotus, dialoog ja lõpuks ülesande lahendamine).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on pandikorjamise mänguga. Mängijad liiguvad ringis või läbisegi. Laulu ajal käib kuningas ringi ja korjab pante ning laulu lõppedes saavad mängijad pandid kuninga käest jälle välja lunastada. Lunastamine käib mõistatusülesannete kaudu (Tampere, 1958:64,65).

Levikuala:

Oma temaatika ja regivärsistiililise vormi poolest võib oletada, et “Kuningamäng” pärineb 17. sajandist või varasemast ajast.

4. Lastemäng

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 4)

Olemasolev mängukirjeldus: Paaris ringis käed puusas. Iga kahe rea järel plaksutatakse käsi, lõpusõna ajal võetakse teineteisel käe alt kinni, pööratakse teineteise ümber ringi ja minnakse edasi uue paarilise juurde, kuni paarid jälle kokku saavad.

Vatuu vatulii laulu ajal plaksutasid käsi kokku. Lõpusõnade lauldes võtsid üksteise käealt kinni, pöörasid üksteise ümmerringi kumbki läks oma seisu siis edasi, uue paarimehe said, mäng kestas nii edasi, kuni esimesed paarid jälle kokku said.

Laulumängu ajaline kihistus:

Ilmselt vanema kihistuse laulumäng, esineb regilaulupärast alliteratsiooni ja mõttekordust, refrään.

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on ringmänguga. Esinevad tantsulised elemendid ja plaksutamine. Mänguline element on paariliste vahetus.

Levikuala:

Laulu osas on tegemist mänguks kohandatud regilauluga “Olin mina veike mehekene”, mis omakorda tuleneb laulutüüpidest “Tilluke teomees” ja “Nutust järv” (Põhja-Tartumaa regilaulik..).

5.1. Siirdevormilisse ajalisse kihistusse kuuluvad laulumängud

1. Lapsed tahvad taeva minna

Olemaolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 5)

Olemaolev mängukirjeldus: Puudub.

Laulumängu ajaline kihistus:

Siirdevormiline laulumäng, lõppriimita, vihjed alliteratsioonile, read jaotuvad värsipaaridesse (Rüütel, 1980:74).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on voormänguga. Mängijate voor liigub läbi värava. Värava moodustanud mängijad löövad laulu viimase värsi ajal värava kinni ja nõnda jääb üks vooris liikunud mängijatest sinna vahele. See mängija peab valima, kumma väravaposti taha seisma minna. Mõnes variandis selgub hiljem, kumb väravapost oli ingel, kumb kurat ning sellele järgneb ühe või teise poole tagaajamine või tantsimine (Rüütel, 1980:74).

Levikuala:

Antud laulumäng on redaktsioon laulumängust “Väravamäng”, mille erinevad variandid on tuntud üle maa. Konkreetse variandi vorm on levinud pigem Põhja- ja Lõuna-Eestis (Rüütel, 1980:74).

2. Lastemäng (Talupojamäng)

Olemaolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 6)

Olemaolev mängukirjeldus: Seda lauldes mängija käivad edasi ja teevad käega külamise moodi liigutust. Selle järel laulavad teist salmi. Siis kõik teevad küürakil, nagu oleks neil kotid selgas. Siis kõik teevad kätega niiduliigutusi. Siis kõik tõmmavad kätega, nagu oleks reha käes. Siis kõik astuvad edasi täit mehe käiku. Siis teevad kõik kätega sõtkumise liigutusi. Siis seisavad kõik vagusi, panevad käed kokku ja vaatavad püha näoga ülespoole. Siis kõik käivad läbisegamini ja plaksutavad käsi. Siis kõik heidavad pikali maha ja sellega on mäng otsas. Ega ma mäleta kas olen

nüüd kõik üteld, põle änam ammu seda laulnd, läheb jo meelest ää, eks lapsepõlves sai seda mängu alati tehtud.

Laulumängu ajaline kihistus:

Laulumängust on levinud erinevaid tekstivariante, suuresti kuna antud laulumäng soosib tekstiga improviseerimist (Rüütel, 1980: 363). Üldiselt võiks Lastemängu liigitada siiski siirdevormiliseks laulumänguks, kuna tekstil puudub lõppriim ning töötegemist immiteriv sisu viitab pigem vanemale kihistusele.

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on ringmänguga. Esineb ringis kõndimist. Mänguline element on laulus kirjeldatu jäljendamine.

Levikuala:

Laulumäng on rahvusvaheliselt tuntud, arvatavasti tulnud meile Soomest. Levinud eriti Põhja- ja Lääne-Eestis, samuti saartel (Rüütel, 1980:363).

3. Linnasemäng

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 7)

Olemasolev mängukirjeldus: Mängijad istuvad vastamisi kahe pingi peal, pingid üksteisest parajas kauguses, et tantsuruum vahele jääb. Esimese pingi otsal istuja tõuseb püsti ja läheb ühelt jalalt teise hüpates valtseritaktis teise pingil istuja ette, teeb kummarduse. Teine tõuseb püsti, võtavad käest kinni ja lähevad hüpates keskele tagasi, pööravad näud vastamise, võtavad teineteise käe alt kinni ja keerutavad ringi, lähvad tagasi kumbki oma endise seisukohale ja uus paar hakkab samamoodi peale, kuni kõik pinkidel istujad läbi on.

Laulumängu ajaline kihistus:

Tegemist on siirdevormilise laulumänguga. Tekst sisaldab regilaulupäraseid elemente ja labajalalaulude motiive (Rüütel, 1980:211).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on viirumänguga. Paiknemine laulumängus hõlmab nii viirgudes (antud juhul pinkidel) istumist kui ka tantsuliste liigutustega kohtade vahetamist. Mänguelement on paarilise leidmine.

Levikuala:

Linnasemängule sarnased mängud on tuntud Põhja- ja Lääne-Eestis ja saartel (Rüütel, 1980: 211).

4. Londoni linnas**Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 8)**

Olemasolev mängukirjeldus: Mängulaul. Neli inimest lähevad sisse ja näitavad uksepostide, akna ja treppide pääle. Härradel peab midagi (uur) taskus olema.

Laulumängu ajaline kihistus:

Laulumängu tekst on siirdevormiline (jaguneb stroofidesse, lõppriim puudub, kohati võib tähendada nii alliteratsiooni kui lõppriimi, refrään), tuntud vähemalt juba 19. sajandi keskpaigast alates (Rüütel, 1980: 351).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on ringmänguga. Esineb ka kõndimist ja tantsimist ringis. Mänguline element on laulus kirjeldatu jäljendamine (Rüütel, 1980:353).

Levikuala:

Laulumäng on levinud eriti Ida- ja Lõuna-Eestis. Võimalik on, et laul tugineb mõnele väliseeskujule, kuid kuna see on olnud eesti rahvatraditsioonis kaua käibel, on see aja jooksul palju muutunud (Rüütel, 1980: 351,353).

5. Ringmäng (Me lähme rukist lõikama)

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 9)

Olemasolev mängukirjeldus: “Mina otsin...” jne. Lauldes võetakse paari ja keerutatakse. Kes hooletu, jääb ilma sest mängijaid on paaritu arv.

Laulumängu ajaline kihistus:

Kuna selle laulumängu sarnased vormid sisaldab nii uuemaid kui vanemaid jooni, võiks ringmängu pidada siirdevormiliseks. Eesti suulisesse traditsiooni jõudis hiljemalt 19 sajandi alguses. (Rüütel, 1980:218).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on ringmänguga. Esineb tantsulisi elemente. Mänguline element seisneb paarilise leidmises. Mängijaid on paaritu arv. Alguses kõnnitakse üksikuna ringis, kindlal hetkel tuleb leida paariline, kellega tantsida, seejuures jääb üks mängija üksikuks.

Levikuala:

Tegemist on mängulauluga, mis on rahvusvaheliselt levinud. Kõige varasemalt jõudis see siia ilmselt rootsi ja soome traditsiooni kaudu (Rüütel, 1980: 218).

6. Vanapoisi mäng

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 10)

Olemasolev mängukirjeldus: Vanemaid ringmänge. Algul ringi keskel vanapoiss. Istub toolil ja keedab kaerakarti (näiteks hoiab mütsi käes ja teeb vastavaid liigutusi). Laulule vastavalt kutsub vanapoiss selle töö juurde lapsi abilisteks. Tavaliselt oluvad vanapoisil 2 tüdruku ja 2 poega. Kui aga kört valmis, siis ajab ta lapsed minema ja hakkab üksinda sööma. Sööb, sööb, kuni viimaks läheb lõhki (jääb selili põrandale).

Äraaetud lapsed on käind vahepääl ringist väljas, toonud vitsu. Nüüd tulevad nad uuesti ringi sisse, hakkavad vanapoissi vitsutama. See ajab enese maast üles ja tahab metsa pageda, kuid teised ei lase ringist välja. Lõpuks pääseb vanapoiss põgenema, millega mäng lõppebki.

Laulumängu ajaline kihistus:

Siirdevormiline laulumäng. Laulutekst on lõppriimita, refrääniga.

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on ringmänguga. Sisaldab laulusõnade etendamist ringi keskel. Mänguline element on rollide mängimine ning sportlik puänt.

Levikuala:

“Vanapoisimäng” on levinud üle maa, kuigi kirjapanekuid pole väga palju, rohkem üleskirjutusi ja terviklikumad variandid on Põhja-Eestis. Laul on ilmselt slaavilaenuline (Rüütel, 1983:192).

7. Väravamäng**Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile:** (vt lisa 11)

Olemasolev mängukirjeldus: Esimest poolt laulis vanaeit kaks korda, kuna ta teist poolt vahel kaks korda, vahel aga üks kord laulis. Viimase värssi juures tuleb esimest poolt viisi kolm korda korrata. Nagu päälkirigi näitab, on see üks mäng. Mängitakse teda järgmist viisi. Kaks paari (meeste ja naesterahvas ikka paaris) seisavad vastastikku. Kummagi paari paremal pool kõrval seisab üksik mängija (kas meeste- ehk naesterahvas). Üks pool hakkab laulu pääle: “Meie tahme läbi minna juldsest, kuldsest väravast”. Teine paar laulab teise värssi ja nõnda vaheldumisi edasi kuni lõpuni. On laul otsas, siis katsuvad üksikud vis-à-vis seisvate paaride vahelt pääga läbi pugeda. Läks neil korda paarist läbi pugeda, siis pidi teine paarist lahkuma ja uue mängu ajal üksikuks jääma; tema asemele astus endine üksik. Oli läbipugeja meesterahvas, siis lahkus paarist meesterahvas, oli naesterahvas, siis naesterahvas, ikka nõnda, et paari meeste- ja naesterahvas jäävad. Ei saanud üksikud mitte läbi pugeda, siis pidivad nad järgneva uue mängu ajaks jällegi üksikuteks jääma. Harilikult olla ikka läbi lastud, sest pääga pugedes ei pääse vististi küll mitte kerge vaevaga paarist läbi, kui päälegi veel kõvasti üksteise ümbert kinni hoitakse. Umbes sedasi saime vanaeide seletusest aru.

Laulumängu ajaline kihistus:

Tegemist on siirdevormilise laulumänguga, esineb regilaulupäraseid elemente, refrään.

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on viirumänguga. Laulumängul on kahes viirus vastanduv liikumisvorm ning sportlik puänt. Mänguline element paarilise leidmine.

Levikuala:

Väravamäng on üle Euroopa tuntud laulumäng, mis on Eestisse jõudnud erinevatel aegade ning levinud siin mitme eri variandina (Rüütel, 1980: 69).

5.3. Uuemasse ajalisse kihistusse kuuluvad laulumängud**1. Kosjaskäik**

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 12)

Olemasolev mängukirjeldus: Istuvad paaris poiss ja tüdruk pinkidel. Üks poiss ja tüdruk käivad käe alt kinni hoides mööda tuba ringi ja laulavad.

Laulumängu ajaline kihistus:

Kuulub pigem uuemasse laulumängude kihistusse, esineb lõppriim (Rüütel, 1980: 272).

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on vahetantsuga ringmänguga. Paiknemine laulumängus hõlmab nii istumist (antud juhul pinkidel) kui ka paaristantsu. Mänguline element on partnerite vahetus ja ühe mängija üksikusk jäämine.

Levikuala:

Kosjaskäik on redaktsioon mängust Varas. Olles kõige laiemalt levinud redaktsioon on see tuntud üle terve maa (puudub vaid Kagu-eestis) (Rüütel, 1980: 272).

2. Ringmäng

Olemasolev laulutekst ja viide algmaterjalile: (vt lisa 13)

Olemasolev mängukirjeldus: Puudub.

Laulumängu ajaline kihistus:

Lõppriimiline vahetantsuga ringmäng, kuulub uuemasse kihistusse.

Liikumisvorm ja mänguline element:

Tegemist on vahetantsuga ringmänguga. Mänguline element on tants (polka või reilender) vahetuvate paarilistega.

Levikuala:

“Ringmäng” on redaktsioon vanemast mängust “Jänese õhkamine”, kuid teksti seostatakse ka teiste levinud ringmängude viisidega. “Ringmäng” levis üle kogu Eesti 19. saj teisest poolesti kuni 20 saj. alguseni (Rüütel, 1983:163).

6. ARUTELU JA JÄRELDUSED

Antud töö eesmärk oli välja selgitada, kui palju laulumänge on aegade jooksul Rapla kihelkonnast kogutud. Analüüsitud materjalide põhjal leidsin, et kokku on ülestähendatud **kolmteist** laulumängu. Täiendavalt tegelesin ka leitud materjalide analüüsimisega, et saada ülevaade sellest, millisesse ajalisse kihistusse need mängud kuuluvad, kuidas neid mängiti ning kust laulumängud Rapla kihelkonna aladele on jõudnud.

Ajalise kihistuse järgi jaotatuna oli leitud laulumängude seas kõige rohkem siirdevormilisi laulumänge (kokku seitse), järgnevalt vanema kihistuse laulumänge (kokku neli) ning viimaks kaks uuema kihistuse laulumängu. Selline jagunemine on ka igati ootuspärane, kuna välitööde käigus eelistati harilikult vanemaid materjale ning uuem repertuaar võis kergesti jääda kogujate huviorbiidist välja. Samas olid vanema kihistuse laulumängud põhilise kogumisperioodi ajal juba haruldasemad ning seega jäigi kõige enam sõelale siirdevormilisi laulumänge.

Liikumisvormide järgi jaotatuna leidis laulumängude hulgas kõige rohkem ringmänge (kokku seitse), nende seas ka üks vahetantsuga ringmäng. Viirumänge, voormänge ja pandikorjamise mängu oli kõiki kaks. Üksikutel juhtudel esines veel kohtadevahetust, tantsulisi elemente ja värava moodustamist. **Mängulistest elementidest** oli kõige levinum paarilise leidmine (võimalusega jääda üksikuks), seda esines neljal korral. Kolmel juhul sisaldasid laulumängud sportlikku puänti või mõne tegevuse matkimist. Kahel korral leidis paariliste vahetamist, rollide mängimist ning pantide andmist ja lunastamist. Üksikute mänguliste elementidena tähendasin veel valiku tegemist ja värava sulgemist. Kuigi üldarvuliselt on laulumänge Rapla kihelkonnast kogutud pigem vähe, üllatas mind piirkonna laulumängutüüpide ja elementide mitmekesisus. Teema poolest kattusid vaid kaks Kuningamängu, kuid ka nende tekstid olid üksteisest üsna erinevad.

Tõenäoliselt oma asukoha tõttu on Rapla kihelkonna laulumängude repertuaari jõudnud kõige enam Põhja-Eestis levinud laulumängude vorme. Sama palju leidis ka neid mängu, mis on levinud üle kogu Eesti. Nii Lääne- kui Lõuna-Eestis levinud laulumänge oli Rapla kihelkonda jõudnud

kummastki kaks, samuti oli kirja pandud üks Ida-Eesti juurtega mäng. Muuhulgas leidis ka mängu, mis on arvatavasti meieni jõudnud Soomest ja Rootsist või levinud lausa kogu Euroopas. Kuna Rapla kihelkonna puhul pole kindlasti tegemist isoleeritud perifeeriaalaga ning see asub tugevas Põhja-Eesti ja Harjumaa mõjualas, ei saa väga selgelt välja tuua just sellele paigale omast pärimuslikku kultuuri. Pigem on kihelkond olnud tugevalt mõjutatud nii eestisestest kui välismaistest naabritest.

KOKKUVÕTE

Laulumängud on meie pärimuses üks äärmiselt universaalne ja mitmetasandiline nähtus, mis ei jätnud inimesi külmaks ei minevikus ega tee seda ka tänapäeval. Seda tõestab ka asjaolu, et viimastel aastatel on ilmunud üha enam laulumänge sisaldavaid kogumikke ja muid kirjatöid. Vähem leidub aga väljaandeid kindlate piirkondade laulumängutraditsiooni kohta. Minu kodukandi, Rapla kihelkonna pärimuslikud materjalid on kahjuks üsna vähe erinevates kogumikes kajastamist leidnud. Samuti pole Rapla kihelkonna pärimuslaulude ja laulumängude kohta üldse eraldi väljaandeid ilmunud.

Ülalkirjeldatud probleemist lähtuvalt oli käesoleva töö eesmärgiks koguda kokku eri aegadel Rapla kihelkonna aladelt korjatud laulumängud ja nende kirjeldused. Muuhulgas analüüsisin ka seda, millisesse ajalisest kihistusest leitud laulumängud kuuluvad ning milliseid mängudele omaseid elemente neis enim leidub. Laulumängude põhjal tegin järeldusi ka selles osas, missugused piirkonnad on Rapla kihelkonna pärimuskultuuri kõige enam mõjutanud.

Töötades läbi erinevaid laulumängu kogumikke ning külastades ka Eesti Rahvaluule Arhiivi Tartus, leidsin kokku kolmteist Rapla kihelkonna aladelt kogutud laulumängu. Enamus mängudest kuulus siirdevormilisse kihistusse, vähem esines vanema ja uuema kihistuse laulumänge. Liikumisvormidest esines kõige rohkem ringmänge, kuid leidis ka viirumänge, voormänge ja pandikorjamise mängu. Mängulistest elementidest oli kõige levinum paarilise leidmine, esines ka paariliste vahetamist, sportlikku puanti, matkimist, rollide mängimist ja pantide lunastamist.

Analüüsi käigus sain vastused oma uurimisküsimustele ning põhjaliku ülevaate Rapla kihelkonna aladelt kogutud laulumängudest. Olenemata materjali vähesusest, leidis siiski üllatavalt palju erinevaid laulumängu tüüpe ja elemente. Lisaks sain tööprotsessi käigus ka palju uusi teadmisi laulumängude ajaloo, liigitusviiside ja analüüsi meetodite kohta ning veelkord kinnitust nende olulisusest meie pärimuskultuuris.

KASUTATUD KIRJANDUS

Raamatud ja kogumikud:

Hainsoo, M. (2018). *Õnnõkõn siin tsõõrin olla*. Võru-Tartu: Võru Instituut, EKM Teaduskirjastus

Hiiemäe, M. (2012). *Virumaa vanad lastemängud*. Rakvere-Tartu: Viru Instituut, Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus

Kulagina, E. (2011). *Läbi aegade ja inimeste II Mõtteretked Muinas-Varbolast kaasaja Rapla maile*. Kodila-Metsaküla: Rajakaar

Kusmin, J. 2007. *Raplamaa pärandkultuurist*. Rapla

Metssalu, J. (2006). *Kolm kihelkonda ja kohapärimus: Kogutut ja kogetut 2004. aasta välitöödelt Rapla, Juuru ja Hageri kihelkondades*. Tartu

Mirov, R. (1998). *Regivärsilise ekspositsioonlauluga voormängud*. Tallinn: Eesti Keele Instituut

Oras, J. (1991). *Muhu laulud*. Tallinn: Eesti Rahvakultuuri arenduskeskus

Roose, C. (2003). *Kooli folkloori kogumik*. Tallinn: Avita

Rüütel, I. (1980). *Eesti uuemad laulumängud I*. Tallinn: Eesti Raamat.

Rüütel, I. (1983). *Eesti uuemad laulumängud II*. Tallinn: Eesti Raamat.

Suits, J. (2014). *Pärimuslikud laulumängud lastele I*. Viljandi ja Tartu: MTÜ Eesti Pärimusmuusika Keskus, EKM Teaduskirjastus

Suits, J. (2018). *Pärimuslikud laulumängud lastele II*. Viljandi ja Tartu: MTÜ Eesti

Pärimusmuusika Keskus, EKM Teaduskirjastu Tampere, H. (1958). *Eesti rahvalaule viisidega III*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Veebiväljaanded ja arhiivi lingid:

Ekspeditsioonid/Kogumismatkad, -käigud, -projektid/välitööd. Kasutatud 26.01.2020,
https://kivike.kirmus.ee/index.php?xid=+&dok_id=35&module=407&op=

ERA II 283. Kasutatud 4.01.2021

<http://kivike.kirmus.ee/index.php?oid=24&module=400&op=3&pid=ERA-13303-72986-22583>

HI 7. Kasutatud 5.01.2021

<https://kivike.kirmus.ee/index.php?oid=10&module=400&op=3&pid=ERA-13315-05813-90806>

H III 30. Kasutatud 4.01.2021

<http://kivike.kirmus.ee/index.php?t=3&oid=31&module=400&op=3&pid=ERA-12093-44294-55365>

Põhja-Tartumaa regilaulik. Kasutatud 5.01.2021

<http://regilaulik.folklore.ee/pohjatartumaa/blog/2013/08/13/2-olin-mina-veike-mehekene/>

Rahvatraditsioon Rapla kihelkonnas kogunud Emma Tensmann 1930. aasta suvel. (2019). Tartu. Kasutatud 25.01.2020, <http://folklore.ee/pubte/ajaloolist/rap/rap.html#p3-20>

Rapla kihelkond. (2003). Kasutatud 25.01.2020,
http://entsyklopeedia.ee/artikkel/rapla_kihelkond

SUMMARY

An overview of song-games in Rapla parish

Song-games are an extremely universal phenomenon in Estonian traditional culture, which have intrigued people both in the past and continue to do so in the present day. This is also proved by the fact that an increasing number of publications containing song-games have been published in recent years. However, there are fewer comprehensive publications about the song-games of specific regions. Unfortunately, not many traditional materials of my home parish, the parish of Rapla, have been published. At the same time, no separate publications have been produced about the traditional songs and song-games of the region.

Based on the problem described above, the aim of this research was to find out how many song-games and game descriptions have been collected from Rapla parish during different periods of time. I also analyzed the temporal stratification and type designations of these song-games as well as identified the most common forms of movement and game-specific elements among them. Based on the types of song-games found, I also drew conclusions about which other regions have most influenced the traditional culture of Rapla parish.

By working through various collections and publications of song-games and visiting the Archive of Estonian Folklore in Tartu, I found a total of thirteen song-games collected from the region of Rapla parish. Most of the games belonged to the transitional stratification, less to the older and newer stratifications. Divided by type designation, the most common were the types of games where players were moving or standing in a round shape. Beside these I also came across types where they stood in file or in a shape of column. A different type of song-game I found was about redeeming an object, taken from a player earlier in the game, through solving a puzzle. Among the forms of movement, I would point out the usage of dance elements, exchanging places and forming a gate during song-games. Among the game-specific elements the most common were forming a pair, competing in some form of sport activity, imitating, role playing and pledge redemption. In the course of the analysis, I received answers to my research questions and a thorough overview of

the song-games collected from the region of Rapla parish. Despite the shortage of materials, there were surprisingly many different types among the thirteen song-games collected from the area. Additionally I gained a lot of knowledge about the history, classifications and methodology regarding the phenomenon of song-games. I also confirmed to myself once again the importance and universality of song-games in our traditional culture.

LISAD

Lisa 1

Kullimäng

H III, 582 (4) < Rapla < J.Pajur (1890)

Kudas kudas kullikene

Kudas kulli nokakene

Kulli nokk kui kakukooku

Küined kui küla künnirauad

Mis see kulli meile otsib

Kull see otsib oinaida

läbi põhu põrsaida

läbi katuse kanuda.

Lisa 2

Kuninga mäng + Miks ei mullu tulnud?

H IV 1, 862 (28) < Rapla, Alu v. < J. Uustalo (1888)

Kus, kus, kus, kus kuningas

Kuningas kulla poisike

Eks sa tulnud mullu meile

Kui meil jõed õlut jooksid

Sood meil viina virveldasid

Ojad mõdu mõlgutasid,

Nüüd sa tuled kehval ajal

Ja sa riisud rietest

Katkud kaela kordadest.

Kelle kord tuleb ette võtta

Anne kord tuleb ette võtta
Kelle peast tuleb pärga võtta
Anne...
Kelle kaelast kudruksid
Anne...
Kelle rinnast ristikesi
Anne...

Lisa 3

Kuninga mäng

HI 7, 105 (14) < Rapla < J. Maksim (1895)

Kuningas kuningakene,
Kuningas kulda poisikene
Miks sa mullu meile ei tulnud,
Tuna mullu meid ei tunnud?
Jooksid jõed õluta aga,
Mõdu aga sooned mõisatessa,
Hallikad ka arusse.
Nüüd sina tuled kevadelle,
Kevadelle kehval ajal,
Nüüd sina riisud riideeida
Katsud kaelast kudrukseida.
Kelle kord on heita elmeid
Heita elmeid, peasta pärleid.
Heida seie elme korda,
Peasta seie pärle korda,
Seal ep on su õekene.
Nutab seal nurme peala,
Kastab kalmuda küngasta:
Ära riisuti riideeida,
Võeti kaelast kudrukseida,
Pärja paala punaseida,

Kingad jalast kollakseida.
Pühi silmist pisaraida,
Kuivata kulmud kenada
Vaat' sul tuleb valge meesi
Paneb palmista pärga pähe.
Hõbe keeda kaela ümber,
Võtab kaissu kaenla alla,
Hoiab hoiu hõlma seessa,
Viib sind taara teede peale,
Une süngi Lembitule,
Kui siis üks kord uuest' hüüad:
"Ole terve valge meesi!"

Lisa 4

Lastemäng

ERA II 200, 279 < Rapla, Kabala v., Pühatu k. < E. Poom < Olga Arjakse snd. 1908 (1938)

Paaris ringis käed puusas, Iga kahe rea järel plaksutatakse käsi, lõpusõna ajal võetakse teineteisel käre alt kinni, pööratakse teineteise ümber ringi ja minnakse edasi uue paarilise juurde, kuni paaris jälle kokku saavad.

Oh mina väike mehikene,
Põlvepiku poisikene
Vatuu, vatulii
Põlvepiku poisikene.

Öösel mina peksin mõisa rehe,
Päeval mina kündsin mõeldumaa.
Vatuu jne.
Kus mina ist'sin seal mina nutsin,
Kus mina seisin märga sain
Vatuu jne.

Vatuu vatulii laulu ajal plaksutasud käsi kokku. Lõpusõnade lauldes võtsid üksteise käealt kinni, pöörasid üksteise ümmerringi kumbki läks oma seisu siis edasi, uue paarimehe said, mäng kestab nii edasi, kuni esimesed paarid jälle kokku said.

Lisa 5

Lapsed tahvad taeva minna

R. Kell, Mgn II 3105 (3) < Rapla < A. Ksenofontov < Juuli Loit, snd 1897. a Tartu (1979)

Lapsed tahvad taeva minna,
selle suure hulgaga.
Tee on katki, tee on katki,
tahab sillutada.
Millega? Sellega,
See üleüldse kullaga.
See viimne laps jääb kinni

Lisa 6

Lastemäng (Talupojamäng)

ERA II 148, 322/5 (38) < Rapla khk., Kabala v. < Märjamaa – E. Poom < Miina Kuurmann, 71 a. (1937).

Teadke, kudas isa külvab,
teadke, kudas isa külva!
Vaatke nõnda, vaatke nõnda
pereisa külvab.

(Seda lauldes mängija käivad edasi ja teevad käega külamise moodi liigutust. Selle järel laulavad teist salmi:)

/: Teadke, kuidas, kotti kantaks :/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda
pereisa kannab kotti.

(Siis kõik teevad küürakil, nagu oleks neil kotid selgas.)

/: Teadke, kuidas heina tehtaks! :/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda

pereisa niidab.

(Siis kõik teevad kätega niiduliigutusi.)

/: Teadke, kuidas loogu võetaks! :/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda

Pere võtab loogu.

(Siis kõik tõmmavad kätega, nagu oleks reha käes.)

/: Teadke, kudas teemees käib! :/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda

kuda teemees käib.

(Siis kõik astuvad edasi täit mehe käiku.)

/: Teadke, kudas leiba tehtaks! :/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda

Peremees sõtkub.

(Siis teevad kõik kätega sõtkumise liigutusi.)

/: Teadke, kudas ema tänab! ;/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda

pereema tänab.

(Siis seisavad kõik vagusi, panevad käed kokku ja vaatavad püha näoga ülespoole.)

/: Teadke, kudas lapsed rõõmustavad! :/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda

väiksed lapsed rõõmsad.

(Siis kõik käivad läbisegamini ja plaksutavad käsi.)

/: Teadke, kudas töömees puhkab! :/

Vaatke nõnda, vaatke nõnda

Väsind töömees puhkab.

“Siis kõik heidavad pikali maha ja sellega on mäng otsas. Ega ma mäleta kas olen nüüd kõik ütelnud, põle änam ammu seda laulnud, läheb jo meelest ää, eks lapsepõlves sai seda mängu alati tehtud.”

Lisa 7

Linnasemäng

ERA. II 283, 289 (9) < Rapla khk., Pühatu as. – E. Poom < Olga Arjakse, s. 1908 (1940).

Mängijad istuvad vastamisi kahe pingi peal, pingid üksteisest parajas kauguses, et tantsuruum vahele jääb. Esimese pingi otsal istuja tõuseb püsti ja läheb ühelt jalalt teise hüpates valtsoritaktis teise pingil istuja ette, teeb kummarduse. Teine tõuseb püsti, võtavad käest kinni ja lähevad hüpates keskele tagasi, pööravad näud vastamise, võtavad teineteise käe alt kinni ja keerutavad ringi, lähvad tagasi kumbki oma endise seisukohale ja uus paar hakkab samamoodi peale, kuni kõik pinkidel istujad läbi on.

Till-lill-lippu linnukest, linnukest, linnukest

Meie kukel kannukest, kannukest, kannukest.

Pole kukke tarviski, tarviski, tarviski,

Minu kana muneb muidugi, muidugi, muidugi.

Lisa 8

Londoni linnas

ERA II 7, 417/8 + ERA III 1, 54 (101) < Rapla khk. – A. Saat < Anna Sommer (1928).

Mängulaul. Neli inimest lähevad sisse ja näitavad uksepostide, akna ja treppide pääle. Härradel peab midagi (uur) taskus olema.

Londoni linnas Taani majas :/

Jaa, jaa, jaa,

nii väga ilusad.

Marmorikivist põrandad :/

Jaa, jne.

Hõbedast olid uksepostid :/

Jaa, jne.

Selgest kullast aknaluugid :/

Jaa, jne.

Põrandal olid valged tepid :/

Jaa, jne.

Akendel olid roositopsid :/

Jaa, jne.

Härradel olid mustad riided :/

Jaa, jne.

Provvadel olid valged kleidid :/

Jaa, jne.

Härradel olid uurid taskus :/

Jaa, jne.

Provvadel olid roosid rindas :/

Jaa, jne.

Härrad tantsvad, provvad marsvad :/

Jaa, jne.

Provvad tantsvad, härrad marsvad :/

Jaa, jne.

Härrad vahetavad piibud :/

Jaa, jne.

Tuapoisid joovad liigud :/

Jaa, jne.

Preilid joovad suhkruklaasid :/

Jaa, jne.

Mamslid jooksvad ümberkaudu :/

Jaa, jne.

Lisa 9

Ringmäng (Me lähme rukist lõikama)

ERA II 6, 146/7 (2) < Rapla khk. – R. Viidebaum < lastelt Rapla köstrimaja õuel (1928).

Me lähme rukist lõikama,

Me saame vihku köitma.

Oh armas sober, tahad sa

Ka meie vihku köita?

Mina otsin ja sina otsid

ja igäüks otsib oma;

mina leidsin ja sina leidsid,

kes hooletu, jääb ilma.

“Mina otsin...” jne. Lauldes võetakse paari ja keerutatakse. Kes hooletu, jääb ilma sest mängijaid on paaritu arv.

Lisa 10

Vanapoisi mäng

ERA II 6, 311/4 (1) < Rapla khk., - R. Viidebaum < Kai Martinson, 41 a. (1928).

Vanapoiss keetis kaerakõrti,

a-a-a-a aitüma, aitüma,

vanapoiss keetis kaerakõrti.

Tule sa minu esimene poeg,
aita'ga mulle kõrti keeta!
Tule sa minu esimene tütar,
aita'ga mulle kõrti keeta!
Tule sa minu teine poeg,
aita'ga mulle kõrti keeta!
Tule sa minu teine tütar,
aita'ga mulle kõrti keeta!
Lapsed ma teil kõrti ei anna,
teie olete sohilapsed!
Vanapoiss lõmpsis kaerakõrti,
Vanapoiss viimaks lõhki läks,
Lapsed jooksid metsapoole,
Haksid vanapoissi vitsutama.

Vanemaid ringmänge. Algul ringi keskel vanapoiss. Istub toolil ja keedab kaerakõrti (näit. Hoiab mütsi käes ja teeb vastavaidliigutusi). Laulule vastavalt kutsub vanapoiss selle töö juurde lapsi abilisteks. Tavaliselt olnud vanapoissil 2 tütar ja 2 poega. Kui aga kõrt valmis, siis ajab ta lapsed minema ja hakkab üksinda sööma. Sööb, sööb, kuni viimaks läheb lõhki (jäab selili põrandale).

Äraaetud lapsed on käind vahepeäl ringist väljas, toonud vitsu. Nüüd tulevad nad uuesti ringi sisse, hakkavad vanapoissi vitsutama. See ajab enese maast üles ja tahab metsa pageda, kuid teised ei lase ringist välja. Lõpuks pääseb vanapoiss põgenema, millega mäng lõppebki.

Lisa 11

Väravamäng

SKS, Baars ja Simm 12/5+81 (106) < Rapla khk., Ohukotsu v. – Baars ja Simm < Mari
Remmelgas umb. 60 a. (1900)

Esimest poolt laulis vanaeit kaks korda, kuna ta teist poolt vahel kaks korda, vahel aga üks kord laulis. Viimase värvi juures tuleb esimest poolt viisi kolm korda korrata.

/: Meie tahme läbi minna :/
juldsest, kuldsest väravast.

/: Meie värav katki, :/
juldne kuldne värava.

/: Meie tahme parandada :/
juldse kuldse värava

/: Sinisete sammetiga :/
punasete paeladega.
Verivaskes küünaldega,
Juldse kuldse värava.

/: Veli mingi Riia taha,
teine mingi Pärnu taha,
juldsest, kuldsest väravast.

Nagu päälkirigi näitab, on see üks mäng. Mängitakse teda järgmist viisi. Kaks paari (meeste ja naesterahvas ikka paaris) seisavad vastastikku. Kummagi paari paremal pool kõrval seisab üksik mängija (kas meeste- ehk naesterahvas). Üks pool hakkab laulu pääle: “Meie tahme läbi minna juldsest, kuldsest väravast”. Teine paar laulab teise värsi ja nõnda vaheldumisi edasi kuni lõpuni. On laul otsas, siis katsuvad üksikud vis-à-vis seisvate paaride vahelt pääga läbi pugeda. Läks neil korda paarist läbi pugeda, siis pidi teine paarist lahkuma ja uue mängu ajal üksikuks jääma; tema asemele astus endine üksik. Oli läbipugeja meesterahvas, siis lahkus paarist meesterahvas, oli naesterahvas, siis naesterahvas, ikka nõnda, et paari meeste- ja naesterahvas jäivad. Ei saanud üksikud mitte läbi pugeda, siis pidivad nad järgneva uue mängu ajaks jällegi üksikuteks jääma. Harilikult olla ikka läbi lastud, sest pääga pugedes ei pääse vististi küll mitte kerge vaevaga paarist läbi, kui päälegi veel kõvasti üksteise ümbert kinni hoitakse. Umbes sedasi saime vanaeide seletusest aru.

Lisa 12

Kosjaskäik

ERA II 129, 49/50 (2) < Rapla khk., Riidaku k. – E. Poom < Elli Laasner

Istuvad paaris poiss ja tüdruk pinkidel. Üks poiss ja tüdruk käivad käe alt kinni hoides mööda tuba ringi ja laulavad:

Mina lähen kosja, traallallaa,
teistel pole asja, traallallaa.
Kosin omal naise, traallallaa,
ilusa ja noore, traallallaa.

Lisa 13

Ringmäng

ERA III 1, 28 < Rapla – A. Saat < Leenu Randorf (1928).

Olemasolev laulu:

Oh kui rasked on minu päevad,
Seda kõik minu vennad näevad.
Ai si-lu-sii, ai si-li-saa,
sina minu kavaluse tükke ei tea.